

Ny nøkkel til gåten Quisling

Lagbladet
16/9-96

110287

Vidkun Quisling var mer enn politiker. Han var en religionsstifter som ville bringe sannhetens lys til menneskeheten. Lyset kalte han «universismen», en helhetslære som forklarte alt ved å etablere årsaksforhold mellom alle, absolutt alle fenomener i verden og tilværelsen.

Men læren forble en visjon, en ungdomsdrøm i skrivebordsskuffen. Det store manuskriptet han skrev på i

BOK

Else M. Barth:
«Gud, det er meg. Vidkun Quisling som politisk filosof»
Pax
317 s. Kr 268

tretti år, kom aldri til fullførelse. Lyset han ville tenne, og som han mente å ha sett selv, ble ikke til den tekst som «alle kan skjønne, og alle samle seg om». Det ble liggende i kladder og skisser, og

befinner seg i dag som en manuskripthaug på Universitetsbiblioteket i Oslo.

Der har det lenge vært kjent gjennom den biografiske litteratur. Bruddstykker av universismen er også relativt nøye analysert, blant annet av den tyske historikeren Hans-Dietrich Looek. Men hittil har ingen tatt på seg den oppgaven å gjennomgå hele papirhaugen systematisk og tekstkritisk. Ikke før den norskfødte, nå pensjonerte nederlandske filosofiprofessor Else Margrete Barth gikk til verket, væpnet med en tung faglig ballast av den analytiske filosofis logikk og argumentasjonslære. Og, må det tilføyes, med en dyp og inderlig antipati overfor Quisling og alt hans vesen, inklusive en dårlig skjult forakt for hans stil, hans uttrykk, hans evner og hans legning – samt for hans røtter i tysk romantisk filosofi.

En fest

Resultatet er en fest å lese. Det gnistrer og lynar av disse sidene. Leseren blir vitne til et formidabelt oppgjør mellom to tradisjoner i filosofien; dertil mellom en profesjonell og en dilettant, mellom en skarpskodd feminist og en gammeldags mann, mellom en klarttenkende rasjonalist og en grumset schopenhauaner. Kort sagt: Her tennes et fyrverkeri av iltert lys mot obskurantismens nattemørke.

Det sier seg selv at Quisling skytes sønder og sammen. Og stort sett med overbevisende effekt. Når det gjelder hans forhold til moderne fysikk, burde nok eksekutøren ha lest mer enn bare fragmentene på UB. Også på et par andre punkter blir ildgivningen i heftigste laget, tatt i betraktning at det er uferdige kladder, ikke trykte tekster, det siktes mot. Håndskrevne notater krever atskillig kildekritikk, og Barth er ikke helt støvverken i datering eller tyding av håndskriften. Likevel, det meste treffer. Det blir i alle fall ikke mye tilbake av «universismen».

Noe egentlig nytt er ikke dette. Den biografiske litteraturen har for lengst fastslått at Quisling aldri nærmet seg noen faglig, enn si vitenskapelig, standard som tenker. Det er

QUISLING: Vår forståelse av ham er økt.

for så vidt heller ikke riktig, som Barth har kommet til skade for å fremholde, at biografene har utropt universismen til et stort verk. Personlig har jeg anslått det til atskillig mindre av omfang og snevrere av betydning enn hun kommer til. I alle fall, det er ikke filosofi i noen gyldig forstand, det Quisling bedrev, bare amatør-messige forsøk som ikke ble til noen «lære».

Dualist

Men hvordan og på hvilken måte Quisling kom til kort, det belyses nå på en overbevisende måte av Barth. Som den første trenger hun inn i selve Quislings tenkemåte, de intellektuelle mønstre som hans språk og tanke beveger seg langs. Og her etablerer hun Quisling ettertrykkelig som dualist, nærmest tvangstenkende dualist. Enhver gjenstand er egentlig «to»; de to er bestandig en «motsetning», og motsetningen er av en slik art at den aldri kan forsones med argumenter eller tilnærmes gjennom grads betraktninger. Det blir kamp til det siste mellom de to, «hellig krig» om det riktig gjelder.

Analysen av dette quislingske tankeverktøy utgjør høydepunktet i boka, og leverer et verdifullt, jeg vil si fra nå av helt nødvendig utgangspunkt for enhver som vil beskjefte seg med mannen og hans mentalitet.

Men selv om den språkfilosofiske avkleddning gjør Quisling liten og «ynkelig», blir han ikke derfor uinteressant. For samtidig som Barth kvister ham ned, bygger hun ham opp og setter ham inn i de europeiske sammenhenger på en måte som en norsk idéhistoriker knapt ville være kvalifisert for. Først bakover: Hun leter iherdig og med slående resultater etter Quislings kilder i eldre litteratur, fra Augustin til Luther og Hegel. Dernest til siden: Hun feller Quisling inn i det 20. århundres europeiske tankebevegelser, noe som etablerer vår merkelige landsmann som åndsfrøende av betydigheter som Carl Schmitt og Max Scheler, med ytterligere paralleller til mange, mange andre. Flere, etter min vurdering, enn det er grunnlag for i det faktisk-biografiske. Det blir en del løssakte sammenføyninger her, for eksempel mellom Quisling og Wilhelm Reich, som må leses som en roman mer enn som en analyse.

Sykelig

Barths allmenngjøring av Quisling går som regel mot høyre, mot fascis-

men og deromkring. Der er hun god, for der har hun overblikket. Hun forsøker også å sette ham inn i en mer generell, totalitær kontekst, samtidig som hun prøver å gjøre hans tenkemåte til en typisk «medløperloggikk», altså disponert for landssvik. Men her setter både materialet og kvalifikasjonene en grense. Hun har ikke trengt ned i Quislings politiske forfatterskap, kjenner ikke hans arbeider og mangler bakgrunn for vurderingene. Undertittelen «Quisling som politisk filosof» er derfor ikke velvalgt. Det er og blir hans erkjennelsesfilosofi det gjelder.

Men det er sannelig ikke lite! Hvordan han tenkte om de dypeste, de mest grunnleggende ting, det er selvfølgelig av betydning for å forstå mannen, selv om det nok burde balanseres mot andre uttrykk – hans skjønnlitterære tekster blant annet. Barth kommer ut fra universismemanuskriptene til at den dualistiske tvangstenkningen hos Quisling er sykkelig – om ikke i medisinsk forstand, så i hvert fall i forhold til tenke- og resonneringsevne. Vi sitter tilbake med den konklusjon at en som ser verden så svart-hvitt som han, blir en farlig mann – hvis han altså reiser seg fra skrivebordet og går ut som politiker.

Tragedie

Konkret viser undersøkelsen at Quislings dualisme kan ha vært en forutsetning for den antisemittisme han utviklet i tidsrommet 1935-1938. Tanken om verden som behersket av to og bare to prinsipper; det nordiske mot det jødiske, som gjennomtrenger ham fra da av, forfølges og varieres med en stedighet som vi først nå får det intellektuelle grunnlaget for å forstå. Det skyldes dualismen, den gjennomgripende struktur i selve tenkemåten, som gjør at Quisling ikke makter å holde sin egen forstand i tøyler.

At han ved å ta opp antisemittismen kom til å slå vrak på sin ungdoms universisme, med dens visjoner om at verdensånden skal ta bolig i oss alle og gjøre verden til ett, det gjør ikke mannens tragedie mindre. Eller, som Barth ville si, det blottlegger dualismens farer desto mer.

Med denne nøkkelen har Else Barth åpnet nye sider av Quislings gåtefulle personlighet og økt vår forståelse av mannen.

Hans Fredrik Dahl